

**ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΣΥΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ
L.M.ROSENBLATT**

Χλόη Δημητρίου, Δρ Αναλυτικών Προγραμμάτων και Διδασκαλίας
ΕΜΕ Φιλολογικών Μαθημάτων
Δ' Κύκλος Επιμορφωτικών Διαλέξεων Λογοτεχνίας

ΔΟΜΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ

- ΜΕΡΟΣ Α. Η συναλλακτική θεωρία της L. M. Rosenblatt
- ΜΕΡΟΣ Β. Διδακτικές Εφαρμογές στη διδασκαλία του λογοτεχνικού βιβλίου στο Λύκειο
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Συναλλακτική Θεωρία της L. M. ROSENBLATT

- Η Louise Rosenblatt ήταν η πρώτη η οποία αντιμετώπισε τον αναγνώστη ως αναπόσπαστο μέρος του λογοτεχνικού έργου, ιδιαίτερα σημαντικό και ενεργό στην παραγωγή του νοήματος. Σύμφωνα με τη συναλλακτική θεωρία της (1994), το έργο υπάρχει στο πλαίσιο μιας **συναλλαγής μεταξύ αναγνώστη και κειμένου**, όπου το κάθε στοιχείο ορίζει και ορίζεται από το άλλο, το ένα δηλαδή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το άλλο.

Η Συναλλακτική θεωρία της L. M. ROSENBLATT

- Ο αναγνώστης φέρνει στο έργο προσωπικά χαρακτηριστικά, αναμνήσεις, ανάγκες και ανησυχίες, τη συγκεκριμένη διάθεση της στιγμής και μια συγκεκριμένη σωματική κατάσταση. Αυτά και άλλα στοιχεία, ο συνδυασμός των οποίων δεν πρόκειται να υπάρξει ξανά, καθορίζουν την ανταπόκρισή του στο κείμενο. (Rosenblatt 1983: 29)

Κοινωνικός χαρακτήρας της ανάγνωσης

- Το γεγονός ότι ο αναγνώστης έχει την τάση να μιλήσει για ένα κείμενο που του προκάλεσε έντονα συναισθήματα, τον συγκίνησε ή τον ενόχλησε, κάνει φανερή αυτή την ανάγκη που υπάρχει να μοιραστεί την άποψή του για να ξεκαθαρίσει και να αποικρυσταλλώσει την αίσθηση που έχει για το λογοτεχνικό έργο.

Κοινωνικός χαρακτήρας της ανάγνωσης

- Η ανταλλαγή απόψεων αποκαλύπτει διαφορετικές αντιδράσεις και ερμηνείες, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει τον αναγνώστη σε μια επανεξέταση της ανταπόκρισής του. «Το γεγονός και μόνο ότι άλλοι αναγνώστες δίνουν έμφαση σε πράγματα που μπορεί να προσπέρασε ή καταθέτουν μια διαφορετική εντύπωση υποδηλώνει ότι ίσως να αδίχησε το κείμενο. Θα επιστρέψει επομένως προκειμένου να δει τι προκάλεσε την ανταπόκρισή του και τι μπορεί να δικαιολογήσει τις διαφορετικές ανταποκρίσεις των άλλων» (Rosenblatt 1983: 110).

Κατάλληλο Περιβάλλον

- Αυτό το μοίρασμα προϋποθέτει, ωστόσο, ότι ισχύουν δύο πράγματα. Από τη μία το περιβάλλον στο οποίο γίνεται η συζήτηση θα πρέπει να είναι κατάλληλο, ώστε οι νέοι αναγνώστες να νιώσουν ασφαλείς και ελεύθεροι να ανοιχτούν, να μιλήσουν για τις εντυπώσεις τους, όχι να ψάχνουν τη σωστή απάντηση στην ερώτηση του δασκάλου, αλλά να «παρακινούν ο ένας τον άλλο για να οργανώσουν τις διάχυτες εντυπώσεις τους και να διατυπώσουν τις απόψεις τους» (Rosenblatt 1983: 78).

Κατάλληλο Περιβάλλον

- Από την άλλη, όπως τονίζει η Rosenblatt, όποιος καθοδηγεί τους νέους αναγνώστες θα πρέπει να ξεκινήσει από τις αρχικές τους αντιδράσεις. Αυτό σημαίνει να ξεκινήσουν οι αναγνώστες από το επίπεδο στο οποίο βρίσκονται, έτσι ώστε να απολαύσουν το βιβλίο, να μπορέσουν να μιλήσουν γι' αυτό και μέσω της συζήτησης να αποκτήσουν επίγνωση των πραγμάτων που τους αρέσουν.

Κατάλληλα λογοτεχνικά έργα

- Για τον έφηβο αναγνώστη, λοιπόν, είναι σημαντικό να έρχεται σε επαφή με λογοτεχνικά έργα για τα οποία έχει την πνευματική, τη συναισθηματική αλλά και την εμπειρική σχέση. Θα μπορέσει, έτσι, να ανακαλύψει την αξία της λογοτεχνίας, την ιδιότητά της να τον μεταφέρει μακριά από την καθημερινότητα, να τον βοηθά να ξεφύγει, καθώς και τη δυνατότητα να πειραματίζεται με διαφορετικές καταστάσεις και ρόλους.

Κατάλληλα λογοτεχνικά έργα

- Οι χαρακτήρες που συναντά ο αναγνώστης λειτουργούν ως σημείο αναφοράς με το οποίο μπορεί να συγκρίνει τον εαυτό του, να αποκτήσει επίγνωση του ποιος είναι, των συναισθημάτων του και να τα αποδεχτεί, καθώς ανακαλύπτει ότι τα όσα νιώθει δεν διαφέρουν πολύ από αυτά που νιώθουν οι νέοι της ηλικίας του, ενώ ταυτόχρονα του προσφέρουν εναλλακτικές μορφές συμπεριφοράς και στάσεων, τις οποίες μπορεί να δοκιμάσει χωρίς το άγχος μιας πραγματικής κατάστασης.

Διδακτικές Εφαρμογές στη διδασκαλία του λογοτεχνικού βιβλίου στο Λύκειο

Τα στάδια προσέγγισης ενός λογοτεχνικού κειμένου (ποιητικού ή πεζού) σύμφωνα με τη L.M. Rosenblatt είναι:

- α) η προετοιμασία του περιβάλλοντος
- β) η αρχική ανταπόκριση
- γ) η τελειοποίηση της ανταπόκρισης
- δ) η έκφραση της ανταπόκρισης.

α) Προετοιμασία του περιβάλλοντος

- Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να δώσει μεγάλη προσοχή στην προετοιμασία του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο θα δοθούν κίνητρα, ώστε η ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων να λάβει τη μορφή εμπειρίας ανακάλυψης και όχι καταναγκαστικής δραστηριότητας. Στην τάξη πρέπει να κυριαρχεί ένα κλίμα φιλικό, ένα κλίμα αποδοχής και αμοιβαιότητας, ώστε οι μαθητές να λειτουργούν αυθόρμητα και ελεύθερα (Καλογήρου & Βησσαράκη, 2005).

β) Αρχική ανταπόκριση

- Η Rosenblatt (1978) επεσήμανε τη διάκριση του κειμένου (text), των λεκτικών δηλαδή συμβόλων (γλώσσα, συνειρμοί κ.ά.), από το ποίημα (poem), δηλαδή το γεγονός, τη διαδικασία, την εμπειρία, η οποία προικαλεί τον αναγνώστη (reader) σε μία «συναλλαγή» με το κείμενο.
- Η λογοτεχνική εμπειρία εκλαμβάνεται ως ένα «ενεργό κύκλωμα» (live circuit) ανάμεσα στο λογοτεχνικό κείμενο και στον αναγνώστη. Ο ίδιος ερχόμενος σε επαφή με τα λεκτικά σύμβολα του κειμένου συνθέτει, επιλέγει, συγκρίνει, διαμορφώνει σκέψεις και συναισθήματα. Το λογοτεχνικό κείμενο του παρέχει «νύξεις» (cues), «ενδείξεις» (clues) και «κειμενικά σήματα» (textual baggage), δηλαδή αναμνήσεις από προηγούμενες αναγνώσεις και προσωπικά βιώματα (Rosenblatt, 1978).

β) Αρχική ανταπόκριση

- Στη συνέχεια, το κείμενο διαφοροποιεί τα σημεία εστίασης της «επιλεκτικής προσοχής» (selective attention) του αναγνώστη δημιουργώντας ένα διαφορετικό κάθε φορά «ποίημα». Ο αναγνώστης στην προσπάθειά του να συλλάβει το κείμενο ως ολότητα μετακινείται σε διάφορα σημεία του, ανάλογα με το τι αισθάνεται κάθε φορά ή τι κεντρίζει το ενδιαφέρον του. Αναδημιουργεί το λογοτεχνικό κείμενο στην προσπάθειά του να το προσεγγίσει (Rosenblatt, 1978).

γ) Τελειοποίηση της ανταπόκρισης

- Η ανάγνωση, κατά τη Rosenblatt (1978), διακρίνεται σε «μη αισθητική» (efferent) και σε «αισθητική» (aesthetic). Στην πρώτη γίνεται χρηστική αποκλειστικά αξιοποίηση ενός κειμένου. Το κείμενο δίνει στοιχεία, πληροφορεί, δε «συναλλάσσεται» με τον αναγνώστη. Στη δεύτερη, η προσοχή του αναγνώστη εστιάζεται σ' αυτό που βιώνει κατά τη διάρκεια της αναγνωστικής διαδικασίας. Η ανάγνωση γίνεται, δηλαδή, μία συνεχής, δημιουργική εξερεύνηση από τη μεριά του κάθε αναγνώστη. Συνεπώς, μεταξύ της «μη αισθητικής» και «αισθητικής» ανάγνωσης, σύμφωνα τη Rosenblatt, υπερέχει η «αισθητική» (Αριστοδήμου-Ιακωβίδου, 2013).

Φάσεις αναγνωστικής αντίδρασης

- Τρεις είναι οι φάσεις της αναγνωστικής αντίδρασης. Αρχικά, ο μαθητής αντιδρά στο κείμενο που διαβάζει. Σημειώνει πάνω στο κείμενο ή σε ξεχωριστό τετράδιο (πρβλ. ημερολόγιο αναγνωστικής ανταπόκρισης) ό,τι του προκαλεί αντίδραση. Στη συνέχεια, προσπαθεί να κατανοήσει, γιατί αντιδρά όπως αντιδρά στο κείμενο, αισθητοποιεί την αντίδρασή του. Τέλος, μοιράζεται την αναγνωστική αντίδρασή του με τις αναγνώσεις των άλλων αναγνωστών, οπότε υπάρχει δυνατότητα να διαφοροποιήσει τη δική του τελική αντίδραση. Μπορεί, επίσης, να λάβει μέρος σε ομαδικές δραστηριότητες.

Φάσεις αναγνωστικής αντίδρασης

- Η αναγνωστική διαδικασία σύμφωνα με τη Rosenblatt (1978) έχει την παρακάτω μορφή: αρχικά, υπάρχει η «έκκληση» (evocation) του κειμένου προς τον αναγνώστη. Αυτή η έκκληση επιτυγχάνεται μέσω της γλώσσας, των συνειρμών, των συναισθημάτων, των στάσεων, των λεκτικών σχημάτων και της θεματικής πλοκής, δηλαδή των ερεθισμάτων που θα κινητοποιήσουν τον αναγνώστη.

Φάσεις αναγνωστικής αντίδρασης

- Ο ίδιος αντιδρά (response), το κείμενο λειτουργεί ως «κίνητρο» (stimulus) και ως «προσχέδιο» (blueprint), για να ενεργοποιήσει στοιχεία της εμπειρίας, δηλαδή των βιωμάτων του (Τι σκέφτεται, τι αισθάνεται, τι θυμάται, τι ελπίζει, τι φοβάται;). Οι ανταποκρίσεις (reader's responses) σχετίζονται με τις εμπειρίες του παρελθόντος, λογοτεχνικές και βιωματικές, οι οποίες αποτελούν τη βάση των απόψεων που θα εκφραστούν (Σιορίκης, 2013).

Φάσεις αναγνωστικής αντίδρασης

- Στην εκπαίδευση, ειδικότερα, ο μαθητής-αναγνώστης αυτοκριίνεται, ανταποκριίνεται, συζητά την εμπειρία του με τον εκπαιδευτικό και με τους συμμαθητές του. Ενθαρρύνεται, για να προσεγγίζει τη λογοτεχνία προσωπικά, να αντιδρά με τους δικούς του όρους, να ανοίγει κουβέντα με όσα συμβαίνουν στο κείμενο (Φρυδάκη, 1999).

Φάσεις αναγνωστικής αντίδρασης

- Ο μαθητής αναγνώστης «συναλλάσσεται» με το κείμενο ενεργοποιώντας στοιχεία της εμπειρίας του, διαμορφώνοντας προσδοκίες και υποθέσεις. Βιώνει την αναγνωστική εμπειρία και «αναδημιουργεί» το κείμενο. Προσκομίζει κατά την ανάγνωση προσδοκίες, τις οποίες αντλεί από την εμπειρία του από τη ζωή και τη λογοτεχνία. Τα βιώματά του τού επιτρέπουν να κατανοήσει τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά των ηρώων του λογοτεχνικού κειμένου (Γιαννικοπούλου, 1996). Έτσι, το κείμενο λειτουργεί ως ερέθισμα-αφόρμηση για ατομική και συλλογική δημιουργία (λεκτική, εικαστική, μουσική και θεατρική).

Εμπαιδευτικός διαμεσολαβητής

- Ο ρόλος του εκπαιδευτικού σύμφωνα με τη «συναλλακτική» θεωρία είναι **διαμεσολαβητικός**. Ο διδάσκων δεν έχει ηγεμονικό ρόλο στη διδασκαλία, αποποιείται οποιαδήποτε μορφή αυθεντίας ή προκατάληψης, γίνεται συναναγνώστης (Μελενικιώτου, 2008). Βασικός στόχος του είναι η διαφύλαξη της ατομικότητας του κάθε μαθητή-αναγνώστη. Η προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου πρέπει να ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και στα βιώματα του μαθητή. Ο διδάσκων προσαρμόζει την πορεία προσέγγισης του λογοτεχνικού κειμένου στην πραγματική ζωή των μαθητών του και επιλέγει τα καταλληλότερα γι' αυτούς κείμενα (Πολίτης, 1996).

Αναγνωστική διαδικασία

- Σύμφωνα με τη Rosenblatt (1978) το λογοτεχνικό κείμενο διακρίνεται για την «ανοιχτότητά» (openness) του σε πολλές νοηματοδοτήσεις, παρόλο που θέτει και περιορισμούς (constraints) στους αναγνώστες να παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες στον τρόπο πρόσληψης του κειμένου. Η ανάγνωση του κειμένου είναι «προσωπική υπόθεση», όμως η προσωπική ανταπόκριση κοινοποιείται στην «ερμηνευτική κοινότητα» με πολλούς τρόπους.

Αναγνωστική διαδικασία

- Οι μαθητές, για παράδειγμα, ανακοινώνουν τις ανταποκρίσεις τους, τις σχολιάζουν και επιχειρηματολογούν χωρισμένοι σε ομάδες. Αυτή η ανταλλαγή ιδεών τους βοηθάει να εμβαθύνουν, να αναλύσουν, να επανεξετάσουν, να διερευνήσουν και να τροποποιήσουν την ανταπόκρισή τους.
- Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο μαθητής προσεγγίζει τη λογοτεχνία προσωπικά, έχει την ελευθερία να εκφράσει τη δική του «συναλλαγή» με το κείμενο, άσχετα αν αυτή είναι διαφορετική από αυτήν του διδάσκοντος ή των συμμαθητών του. Όπως και ο ενήλικας, έτσι και ο μαθητής, γεύεται τη γνώση, την ενόραση, την αντίληψη, τη συγκίνηση και την απόλαυση που του χαρίζει η ανάγνωση (Spink, 1995).

δ) Έκφραση της ανταπόκρισης

- Σ' αυτό το στάδιο η ανταλλαγή απόψεων και ανταποκρίσεων των μαθητών είναι δυνατόν να εκφραστεί μέσα από ατομικές και ομαδικές δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα, οι μαθητές μπορούν να «ανταποκριθούν» μέσα από ασκήσεις δημιουργικής γραφής, συμμετέχοντας σε δραματοποιήσεις, project και εικαστικές δράσεις (Καλογήρου & Βησσαράκη, 2005).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Η «συναλλακτική» αναγνωστική προσέγγιση αποτελεί μία εναλλακτική διδακτική πρόταση για το μάθημα της λογοτεχνίας με ποικίλες εκπαιδευτικές προεκτάσεις (Μαλαφάντης & Χρυσός, 2012).
- Ως μέθοδος διδασκαλίας είναι εύκολα εφαρμόσιμη και αποτελεσματική (Καλογήρου & Βησσαράκη, 2005). Ο μαθητής απολαμβάνει το κείμενο (Galda, 1998) και σε περίπτωση που δεν απολαύσει την ανάγνωση, μπορεί να επιλέξει εναλλακτικές δραστηριότητες (Nell, 1988). Ο ίδιος εκτίθεται σε λογοτεχνικά περιβάλλοντα (εικονογραφημένα βιβλία, ποίηση κ.ά.), συμμετέχει σε προφορικές και γραπτές δράσεις, σε μαθησιακές καταστάσεις (δραματοποίηση, τήρηση ημερολογίου κ.ά.) και βελτιώνεται στη χρήση του λεξιλογίου και στην κατανόηση κειμένου (Gambell, Morrow & Pennington, 2002).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Το Συναλλακτικό μοντέλο (transactional model) αντιλαμβάνεται γενικά την ανάγνωση ως μία ενεργητική, προσωπική διαδικασία κατασκευής της γνώσης (νοηματοδότησης) και μετασχηματισμού αυτής από τον αναγνώστη. Ως εκ τούτου, η ανάγνωση μετατρέπεται σε ένα μοναδικό γεγονός και παύει να αποτελεί μια πράξη σύλληψης του μηνύματος του συγγραφέα. Γίνεται διαλεκτική καθώς ο αναγνώστης διαπραγματεύεται εν μέρει με την υπονοούμενη πρόθεση του συγγραφέα και το κείμενο αυτό καθαυτό.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Το μοντέλο αυτό βασίζεται στην επιστημολογική παραδοχή ότι ένα κείμενο σημασιοδοτεί εναλλακτικές απόψεις σε διαφορετικούς αναγνώστες, ανεξάρτητα από την πρόθεση του συγγραφέα ή το περιεχόμενο του κειμένου. Ο αναγνώστης αντλεί από τις εμπειρίες του παρελθόντος, τα συναισθήματα και τις προσδοκίες του προκειμένου να γίνει συνδημιουργός της νοηματοδότησης του κειμένου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Σε αντίθεση με το μοντέλο 'μετάδοσης πληροφοριών', οι αναγνώστες οι οποίοι εκφράζουν 'συναλλακτικού' τύπου πεποιθήσεις για την αναγνωστική πράξη βελτιώνουν τις ικανότητες κατανόησης, αντιμετωπίζουν ολιστικά τη νοηματοδότηση του κειμένου με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του αναγνωστικού τους κινήτρου (Schraw & Bruning, 1999).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γιαννικοπούλου, Α. (1996). «Ανάγνωση ιστοριών σε προαναγνώστες: αναγνωστικές εμπειρίες μη αναγνωστών», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 11, 42-54.
- Καλογήρου, Τζ., & Βησσαράκη, Ε. (2005). «Η συμβολή της θεωρίας της L.M. Rosenblatt στον εμπλουτισμό της Διδακτικής της Λογοτεχνίας». Στο Τζ. Καλογήρου & Κ. Λαλαγιάννη, (Επιμ.), *Η Λογοτεχνία στο Σχολείο: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Διδακτικές Εφαρμογές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση* (σσ. 53-78). Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός.
- Κουρτέσης, Η- Π. (2016). *Η Συναλλακτική Θεωρία της L.M. Rosenblatt και η λογοτεχνική εμπειρία στη σχολική τάξη: Η περίπτωση των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου*. Μ. Δ. Ε., Πάτρα, Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. Προσπελάστηκε: 29.04.2019 <http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/handle/10889/10009>.
- Μαλαφάντης, Κ., & Χρυσός, Μ. (2012). «Εκπαιδευτικές και Διδακτικές προεκτάσεις της «συναλλακτικής» θεωρίας της L. Rosenblatt στην ανάγνωση της Λογοτεχνίας». Στο Α. Παπάς, (Επιμ.), *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012*.
- Μελενικιώτου, Μ. (2008). *Η αναγνωστική ανταπόκριση μαθητών του δημοτικού σχολείου σε διαδοχικές αναγνώσεις διασκευών του ίδιου παραμυθιού*. Μεταπτυχιακή εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.